

491.82

N241

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

STANFORD UNIVERSITY

LIBRARIES

STACKS

OCT 27 1966

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XIV, св. 4-5.

БЕОГРАД, 1965.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, Неке лексичко-стилске разлике, а не језичке варијанте	195—226.
2) Р. Бошковић: Белешке етимолошке и граматичке	227—234.
3) М. Павловић: Посесивни генитив и присвојни придев	235—238.
4) М. Стевановић: Значење и функције генитивне синтагме с предлогом <i>од</i>	239—262.
5) Радоје Симић: Једна група зависно-упитних реченица	263—271.
6) Берислав М. Николић: Вукова Писменица и Мразовићева Славенска граматика	272—273.
7) А. Пецо: Два фонетска лика једне посуђенице	274—283.
8) Проф. Др Александар Ђ. Костић: Проблем српскохрватске медицинске терминологије	284—291.
9) Илија Павићевић: Још о геолошкој терминологији	292—299.
10) Језичке поуке	300—307.
11) Регистар	309—327.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

НАШ ЈЕЗИК

Књига XIV

Нова серија

Св. 4—5.

НЕКЕ ЛЕКСИЧКО-СТИЛСКЕ РАЗЛИКЕ, А НЕ ЈЕЗИЧКЕ ВАРИЈАНТЕ

На V конгресу Савеза славистичких друштава Југославије, држаном од 13. до 18. септембра 1965. у Сарајеву, уз проблем норме књижевног језика, који је као једно од основних лингвистичких питања био стављен на дневни ред тога конгреса, искрсло је и питање језичких варијаната. О варијантама, управо о двама варијантама, говорило се и у реферату (М. Ивић) и у низу кореферата (М. Храсте, Љ. Јонкеа, Р. Катичића и др.). И много се расправљало о њима у дискусији. Неки су учесници у тој дискусији истицали да има више варијаната; било је речи и о сарајевској варијанти, поред загребачке и београдске, о титоградској, о новосадској и о дубровачкој. А посебно је, после Конгреса, у освртима на његов рад, преко дневне штампе и у неким стручним листовима, продужено расправљање о тим тзв. и одиста лоше названим варијантама, каткада с доста искључивости, па, разумљиво је, и на начин који на читаоца не оставља најбољи утисак.

Иако не желимо, засад бар, никога посебно спомињати, морамо рећи да се на самом Конгресу почело некаквим неоснованим замеркама: да се не ради оно што се у ствари ради, да се лингвисти не баве оним чиме се баве, да не пишу о ономе о чему пишу. А после Конгреса се ствари опет криво представљају: како су на Конгресу, рецимо, усвојена гледишта која су одбачена, како се појединци, па и целе установе, залажу за оно против чега се и ти појединци и те установе боре; како је један учесник одређено мишљење изнео на Конгресу у своме реферату, односно кореферату, а тај није имао ни реферата ни кореферата на томе конгресу; како је други поднео кореферат из књижевности, а тај се бави искључиво језиком и имао је кореферат о једном језичком про-

блему итд. Из некакве необјашњиве нетрпељивости и неосноване озлојеђености изречене су, па, у освртима на Конгрес, и написане чак и увредљиве речи да је неко у Савезу славистичких друштава дошао на место за које нема квалификација и да не познаје основна стручна питања и сл.

Пред овим скупом* добро је истаћи понешто и од онога о чему сазнајемо из приказа Конгреса мада о томе и није било речи на самом Конгресу, него су обавештења о томе добивена из других извора. Овде мислимо на оправдане замерке у једном приказу Сарајевског конгреса учињене оним школама у којима се исправљају ученици када наш језик назову хрватскокрпским и захтева се од њих да га зову српскохрватском (Зар је и то могуће!). А то је исто толико недопустиво колико и давање слабе оцене ученику који је тек дошао из екавске средине у ијекавску (а она у овоме случају, штавише, и није само ијекавска, већ мешана) уз изјаву наставника да ће прелазну оцену добити тек кад научи да правилно ијекавски пише, што је изнесено на претпрошлом конгресу Савеза славистичких друштава Југославије 1963. у Охриду.

Ми и овом приликом, као и увек, наглашавамо да је назив хрватскокрпски за наш језик исто толико исправан колико и српскохрватски (а као званичан — није допуштен ни назив *српски* ни *хрвајски* језик) и да су екавски и ијекавски изговор и писање подједнако исправни и подједнако књижевни. И још нешто. По нашем схватању, и према одлукама Новосадског договора, на чије смо се спровођење сви обавезали, свакоме је допуштено за назив заједничког језика Срба и Хрвата узимати: хрватскокрпски или српскохрватски језик, који му се више допада. А исто тако и екавски или ијекавски изговор, само их није допуштено мешати у једном писменом саставу, као што је уосталом заједничким правописом остављена слобода да се правописни дублети употребљавају по слободном избору. Друкчије се, наравно, не може судити ни о лексичким и другим језичким синонимима. Новосадски договор је оставио слободу и у избору речи и обавезао је Матицу српску и Матицу хрватску, које су се тога посла још пре саме прихватиле, да у једном заједнички израђеном Речнику, на

* Држано на Семинару за наставнике и професоре српскохрватског језика 19. јануара 1966. у Београду.

основу језичке грађе из хрватске и српске књижевности новијег времена, дају цело језичко благо културе наших народа којим се они у своме савременом животу служе. Ми се сви позивамо на Новосадски договор, и с потпуним правом — зато што су тај договор прихватили не само његови учесници и потписници његових одлука него и цела наша културна јавност. Његову садржину је својим потписима одобрило преко 90 наших књижевника, научника и јавних радника. А извршавање његових одлука добровољно су, без икаквог декрета наравно, прихватиле све наше културне и научне установе и организације, најполетније од свих друштва за српскохрватски језик и књижевност учлањена у Савезу славистичких друштава наше земље. И сасвим је разумљиво што је и Пети конгрес у Сарајеву у једној тачки резолуције, у вези с питањем и дискусијом о постојању или непостојању варијаната за све наравно јединственог књижевност језика Срба и Хрвата, истакао да он у погледу на јединственост овог језика стоји чврсто на гледишту Новосадског договора и обавезује своје чланство на доследно спровођење у живот његових закључака.

Ми наравно ништа не одузимамо од јасних формулација датих у тим закључцима, али им ништа и не додајемо. А у њима се нигде не говори о варијантама, ни о две ни о више варијаната овога језика. И не само да се у Закључцима нигде не говори о варијантама књижевног језика Срба и Хрвата, него о њима није било речи ни у дискусији коју је целу верно донео Летопис Матице српске за јануар 1955. Ми нарочито истичемо верност и тачност тамо изнетих мишљења појединих учесника у дискусији јер су то ауторизоване стенографске белешке које су, пошто су сређене, достављене свакоме учеснику на преглед, евентуалну исправку и оверу тачности онога што је казао. Зато нас и изненађује тврдња приказивача Сарајевског конгреса у загребачком Језику (годиште XIII, стр. 39) да је на Новосадском састанку говорио о варијантама. Већ што тамо каже да је „бранио право сваког народа“ који се служи српскохрватским језиком да и у школи, и у уредима, и у штампи, и у књижевности и на радио-телевизији сасвим слободно употребљава своју варијанту књижевног језика, — то нико ни спорио није на Новосадском састанку, нити је он држан с циљем да се на њему траже та права јер их доиста нико није угрожавао, нити их угрожава у социјалистичкој Југославији,

али се о варијантама на томе састанку није говорило.¹ Није о њима говорио ни поменути приказивач Сарајевског конгреса, већ је и он, као и сви учесници састанка у Новом Саду, наглашавао „да је то један јединствени језик са два различна књижевна изговора, ијекавским и екавским“, да у томе језику „неке разлике постоје, но њих не треба култивирати“ (и први и овај цитат узети су из једне од речи у дискусији на Новосадском састанку баш тога приказивача Сарајевског конгреса (в. Летопис Матице српске, свеску за јануар 1955, стр. 40). Јединственост језика и постојање варијаната у њему међусобно се искључују. Зато је врло чудно како се за оне који не виде варијанте у јединственом језику може тврдити да су то унитаристи диктаторског типа, који хоће да лише један народ права да се служи својим језиком, права дакле које, сасвим се тачно каже у Језику, најшире уживају и све националне мањине. То је врло добро познато, и овде није потребно никакво потезање устава СФРЈ, а још мање је допуштено неверно цитирање основног закона наше земље, у којем према наведеном приказу, стоји да се законски текстови објављују у четири варијанте: српскохрватској, хрваткосрпској, словеначкој и македонској. По таквој стилизацији би излазило да су то четири међусобно различна језика, или један језик с четири различне варијанте. Али овде није потребно тумачење нечега што у Уставу не стоји него треба рећи да се у њему, у чл. 131, дословце каже: „Савезни закони и други општи акти савезних органа објављују се у службеном листу федерације у аутентичним текстовима на језицима народа Југославије: српскохрватском, односно хрваткосрпском, словеначком и македонском“ — дакле у текстовима на три, а не на четири језика, нити у четири варијанте једног језика.

Ми супротно мишљење не бисмо желели објашњавати било каквим другим мотивима већ уверењем оних што га имају да су разлике у језику између појединих културних центара каракте-

¹ Један једини учесник је на једном месту (в. Летопис Матице српске књ. 375, св. 1, стр. 77) поменуо реч варијанта, али је он говорио о варијантама назива нашег језика зато што се тај назив употребљава у облику хрваткосрпски и у облику српскохрватски, дакле у два донекле различна облика. А могло би се говорити и о више дијалекатских варијаната. Али ваља имати на уму да књижевни језик ни код Срба ни код Хрвата није дијалекат њиховог заједничког језика.

ристика језичких варијаната. Утолико пре, и с разлогом, очекујемо да се нашем гледишту, према коме се не може говорити о више варијаната српскохрватског књижевног језика, не приписује никакав други карактер осим научног.

Али ако стојимо на овоме становишту, то никако не значи да је по нашем мишљењу у овоме језику све потпуно једнако и да нема никаквих разлика у језику између појединих наших културних центара. Тих разлика наравно има. И разумљиво је што их има, и што су те разлике најочљивије између два највећа културна центра наших република са српскохрватским књижевним језиком, тј. између Загреба и Београда. Те разлике је, како смо то у више прилика истицали, условио у знатној мери различит развитак наших народа у неједнаким историјским условима, нешто и под истим, али знатно више под различним културним утицајима. И с обзиром на поменуте различите услове, управо је за чудо како су безначајне те разлике у заједничком (и по пореклу) језику напоредо настањених словенских племена, од којих ће касније постати српски и хрватски народ, нарочито када се има још на уму неупоредиво дужа историја књижевног језика народног карактера код Хрвата, а и шира дијалекатска основа његова. Читава три до четири века пре него код Срба, књижевност се код Хрвата развијала на народном језику, и то напоредо на сва три основна дијалекта нашег језика, а код Срба само на једном од њих, на ономе наиме који ће стицајем политичких и економско-социјалних услова и културних потреба, касније, пре нешто више од сто година, постати основицом књижевног језика и српске и хрватске културе. А баш ова срећна околност што најужу основицу савременог заједничког књижевног језика Хрвата и Срба чине у ствари углавном исти говори штокавског дијалекта и учинила је овај језик јединственим.

Све оно што је водило развијању посебних особина из даље прошлости, с једне стране, и свесно узимање истог основног дијалекта за основицу граматичког система и од стране Срба и од стране Хрвата, с друге — и то ово последње недавно — и створило је српскохрватски књижевни језик онаквим какав он јест, потпуно истим по граматичкој структури (и фонетски, односно фонолошки, и морфолошки и синтаксички), а с незнатним разликама у речнику и стилу. Ми и сада, као и пре једну деценију са свим учесницима

Новосадског договора (управо је сада прошло 11 година од њега) сматрамо да је нарочито настојање на чувању тих разлика противно природном развиту заједничког књижевног језика јер заједнички живот у социјалистичкој домовини с правилно решеним националним питањем, сам по себи, уклања разлике (оне су се штавише смањивале — и у државној заједници између два светска рата, иако живот у њој није био погодан за то). Јер има случајева да речи које су некада биле у употреби само у хрватском културном животу и свакодневној пракси постају и код Срба у том степену обичне да се почињу употребљавати напореда с онима што су на овој страни до пре неколико десетина година једино биле познате, а понекад и сасвим потискују ове речи из употребе. А и обрнуто, наравно, речи некада код Хрвата сасвим непознате, пренете из српске средине у хрватску — у неком случају се потпуно удомаћују у њој. Када такве речи остану да живе једна поред друге за означавање истог појма у свим срединама, тек онда оне постају правим синонимима. И оне тако наравно могу остати једна поред друге, и обично остају када су обе исте лексичке вредности, а бивају потиснуте једна од друге, гора од боље по правилу, када су неједнаке вредности, када је прва страна, рецимо, а друга домаћа, или у другом којем случају. А потенцијални су прави синоними и речи које остају везане за поједине средине с речима које се у другим срединама с истим језиком употребљавају за означавање истога појма. У једноме су језику, као целини, синоними и речи које су везане свака за по једну средину када означавају исти појам. То је правилно оцењено у дискусији на Новосадском састанку, а и непосредно пре тога од више учесника у анкети Летописа Матице српске о разликама у језику код Хрвата и Срба.

У овој је анкети, у прилозима више учесника у њој, указивано уосталом да су поборници продубљивања разлика, каткада и врло необазриво, а свакако непознавачки — нека тенденциозност било које врсте искључиво — видели разлике и тамо где разлика уопште нема. Примера ради упућујемо на кв. 372, св. 3. Летописа Матице српске, стр. 136, где је показано како је именица *даскал* означавана као српска реч, за разлику од хрватске речи *учиџел*, а реч *рџајџи* (као српска) давана је према *скакаџи* (хрв.), *дијајџи* — према *дисајџи*, *бајајџи* — према *сијар*, *јујајџи* — према *ју-*

иољак итд., и на књ. 273. св. 2. истог часописа (стр. 94), где се опет говори да су навођене као српске речи: *бешика*, *љубойиџиџво*, *Мермерско Море*, *мехурац*, *обадверучке*, *йринадлежайи*, *йусиџник*, *сасоџиџвеник*, *сеобени*, *снизак*, *џисаџељ*, *џаван* и неке друге, према којима су се означаваале као хрватске речи: *колијевка*, *радозналост*, *Мраморно море*, *мехурић*, *објеручке*, *йријадаџи*, *йусиџњаџ*, *сувласник*, *селидбени*, *онизак*, *йисаџ*, *џаман* . . . Овоме мислим не треба никаквог објашњења. А упутићемо заинтересоване и на стр. 262—268. књ. VII Нашег језика (из 1940. г.), где се А. Белић задржава на карактеру низа речи које је један писац Граматике хрватскога или српскога језика на једном страном језику дао уз њу као доказ да се заједнички језик ова два наша народа знатно разликује по речнику. Белић узима само с прве три од 46 страна тога списка, цео низ речи које су по томе граматичару различне у језику Срба и Хрвата, међу којима су као хрватске означене: *йрисџанак*, *йљескање*, *бајџа*, *јагањаџ*, *врло*, *забављаџи*, *йчелар* и *йчеларџиџво*, *бачвар*, *сигурност*, *окреџност*, *књиџница*, *йисаџи сџио*, *лим* и *лимар*, *изврџан*, *својџиџво*, *йогрешџа*, *судјеловаџи*, *црномањаџи*, *зграда*, *рода*, *џариник*, *новчић* и друге неке, према српским речима истог значења: *сагласност*, *џаџишање*, *скасџа*, *агнеџ*, *много* и *здраво*, *занимаџи*, *кованџиџа* и *кованлук*, *йинџиџер*, *безбедност*, *умешност*, *библиоџеџа*, *йисарник*; *йлех* и *клмфџер*, *одличан*, *особина*, *грешџа*, *учесџиџвоваџи*, *црниураџи*, *здање*, *џиџрк* или *лелеџ*, *ђумругиџа*, *крајџара* . . . Белић примерима употребе код српских писаца још од Вуџа, и од пре Вуџа, доказује да су означени „хрватизми“ исто толико и србизми. А то је и из језичке праксе довољно јасно сваком грађанину у нашој средини. Има тамо и знатан број речи које су означене као „србизми“, а многи Срби, бар данашњи, за њих никад нису чули. У такве сигурно можемо убројити: *кованџиџу* и *кованлук*, *йинџиџера*, *лелеџа* и *џиџрка* и *клмфџера*. За *крајџару*, природно је, зна само старији нараштај, али ни *новчић* више није у употреби, ни код Срба ни код Хрвата; реч *здање* употреби се катџад у градском језику, али је сваки Србин, као и сваки Хврат, данас осећа као руску реч; *црниураџи* се такође употребљава код Срба, али неупоредиво ређе него *црномањаџи*, употребљавају се, даџако, и прилози *много* и *здраво*, али у књиџевном језику не никад ни код Срба у значењу прилога *врло*; *грешџа* и *йогрешџа*, *йрисџанак* и *сагласност*, *особина* и *својџиџво*, *скасџа* и *бајџа*, *учесџиџвоваџи* и су-

деловаџи, одличан и изврсиан подједнако су честе речи. Прва од две последње чешћа је једино у школском језику, а ван њега се и код Срба ређе употребљава него реч *изврсиан*.

Има наравно и још истих појмова, мислимо и предмета, који се код Срба и Хрвата означавају посве различним или различно грађеним речима, речима с неједнаким префиксима, или изведеним друкчијим наставцима. Такве су: *ајоџека* и *љекарна*, *брзојав* и *телеграм*, *иностраниство* и *иноземство*, *музика* и *глазба*, *брисало* и *гума*, *универзитет* и *свеучилиште*, *фабрика* и *творница*, *канцеларија* и *уред*, *адвокат* и *одвештеник*, *лекар* и *лијечник*, *орган* и *гласило*, *штампарија* и *тискарна*, *дојам* и *уписак*, *ошацибина* и *домовина*, *сумња* и *двојба*, *одричан* и *нијечан*, *малтер* и *жбука*, *крси* и *криж*, *ојасности* и *погибель*, *годишњица* и *обљештеница*, *новчаник* и *лисница*, *машина* и *сирој*, *ујоштреба* и *јораба*, *завера* и *уроша*, *јонављаџи* и *ојешоваџи*, *јрилика* и *јригода*, *судац* и *судија*, *оскудица* и *јомањакање*, *савременик* и *сувременик*, *јредузеће* и *јодузеће*, *одбрана* и *обрана*, *искуство* и *кушња*, *редовиџ* и *редован*, *исшодремен* и *исшодобан*.

Између изведених речи неједнако грађених код Хрвата и Срба најчешће су навођени глаголи страног порекла с наставцима *-оваџи*, *-ираџи* и *-исаџи*, типа: *ојерираџи*—*ојерисаџи* и *рехабилитираџи*—*рехабилитоваџи*. И с правом је истицано (в. поред осталог и прилог анкети Летописа Матице српске у књ. 372, св. 3. овог часописа, стр. 131) да су ови глаголи у првом облику примљени код нас, најчешће из немачког језика, и са наставком за основу *-ир*, па им је додат само домаћи завршетак *-аџи* (*ојерираџи*, *рехабилитираџи*) — претежно код Хрвата, а у другом су облику примљени с наставком за основу *-ис*, који је грчког порекла, и на који је даље додат исти завршни део *-аџи* (*ојерисаџи*), или је узет само општи део, на који се додавао не само исти завршни наставак већ и домаћи наставак за основу глагола *-ов* (*рехабилитоваџи*) — претежно код Срба. Али ни овде немамо прво само код Хрвата, а друго и треће само код Срба, већ се, како је добро познато, велики број глагола на *-ираџи*, као што су: *гравитираџи*, *деклинираџи*, *финансираџи*, *ојонираџи* и др. и код Срба употребљава искључиво у облику с овим наставком; други се употребљавају напореда, с наставком *-ираџи* и с наставком *-исаџи*, или с наставком *-ираџи* и с домаћим наставком *-оваџи*. Код Хрвата такође

има напоредне употребе глагола о којима говоримо с наставком *-ираи* и с наставком *-исаи* (*консируираи* и *консируисаи*) има их који се употребљавају и само с овим последњим наставком (*анаијемисаи*, *калдрмисаи* и сл.). Има, дакако, код Хрвата мислимо, мада ређе, и напоредне употребе глагола на *-оваи* и *-ираи*: *илусироваи* и *илусирираи*, *консиаиоваи* и *консиаиираи* (в. прилог анкети Летописа Матице српске, књ. 374, св. 3, стр. 158), па и употребе глагола са страним општим делом и наставком *-оваи*: *декановаи*, нпр., *директиороваи* и сл. Они које занима детаљније објашњење и већи број примера за све ове случајеве наћи ће то у књизи потписаног *Савремени српскохрватски језик*, т. 683. а—г.

Без обзира на то да ли су наведене и сличне речи код Срба и Хрвата различне, по нечему само или потпуно различне, речи домаћег порекла или су туђице, позајмљене из неког словенског или код другог језика, оне су у употреби за означавање истог појма, једна на једној, а друга на другој страни, и тако су ушле у лексичку ризницу једног истог језика, без обзира на то да ли су, као што најчешће јесу, подједнако добре, или би се једва по нечему могла претпоставити другој речи. А, што је још важније, оне све више постају познате и на једној и на другој страни, тако да се у понеком случају, у случају с именицама *домовина* и *ошацибина*, нпр., или с придевима *истиодобан* и *истиовремен*, све више приближавају апсолутним синонимима, или су, штавише, то већ у пуној мери постале. А као језички знаци за означавање истог појма у истом језику, уопште узев, оне су синоними у свакоме појединачном случају. А зар у свакоме језику немамо синонима? И зар у српскохрватском језику и на једној и на другој страни само, мислимо само код Хрвата или само код Срба, немамо синонима? Шта су друго него синоними код Срба, рецимо: *огањ* и *вајра*, *бундева* и *ишква*, *ђаво* и *враг*, *неман* и *ала*, *моси* и *ћуирија*, *млин* и *воденица*, *јасуљ* и *грах*, *дворишије* и *авлија*, *моменаш* и *ишренушак*, *час* и *саи*? — да их не меримо по вредности према томе да ли су домаће или из другог језика примљене речи, и да ли једна другу већ по мало потискује из употребе.

Ми ћемо овде, иако је то и пре чињено, указати на још неке случајеве у којима скоро сви сматрају да за означавање једног појма Хрвати имају једну, а Срби посве другу реч, или реч де-

лимично друкчијег облика. Опште је мишљење да је *брзојав*, нпр., искључиво хрватска, а *телеграм* искључиво српска реч (иако страног порекла). Код Срба се, међутим, понегде и ништа ређе него код Хрвата, употребљава реч *брзојав*. За употребу речи *телеграм* у хрватској средини биће довољно да поменемо само данашњи загребачки лист с тим називом. А на тврдњу да се код Хрвата име онога што је у чему заједно с ким другим гради префиксом *су-*, а код Срба префиксом *са-*, па се зато *савременик* (онај који живи у исто време с ким другим) означава као хрватска реч, а *савременик* као српска, може се поставити питање: откуда онда хрватским књижевницима прве и друге деценије нашег века назив *Савременик*, за један од врло познатих књижевних часописа који је у означеном времену излазио у Загребу? И може се додати да ово није једина реч истог значења с префиксом *са-* и код Хрвата. У хрваткосрпско-француском речнику колектива Dayre — Dejanović — Maixner налазимо речи *сајуџник* и *сајуџница*, а нема их у облику *сујуџник* и *сујуџница*. Исто тако у томе речнику налазимо *саучесник*, *саучесница*, *саучесништво* мада, додуше, и *суучесник*, али се ова реч тамо упућује на *саучесник*. А други један састављач речника, Јулије Бенешић, који је иначе познат по указивању на разлике, у речнику хрватско-пољског језика даје *сајайник* и *сајайништво*, а не доноси и њихов облик с префиксом *су-*. Код Срба се именица *суборац*, можемо рећи, и чешће употребљава него *саборац*, а поред *судеоник* — онај што с ким другим има део у чему, и нема облика с префиксом *са-*; тако и *сувласник*, а никад *савласник*, као што се никад не среће *сачељавати се*, већ једино *сучељавати се* итд.

Именице *крси* и *криж* и ми смо мало пре навели — прву као српску, а другу као хрватску. Врло је занимљиво, међутим, оно што нам је и иначе познато, а што један учесник из Загреба у анкети Летописа Матице српске каже да и хрватски писци врло често употребљавају управо именицу *крси*, и у потврду за то наводи Мажуранићеве стихове: *На лијову крси у муке; Крси је часни што се над њом виси, Док ви за крси подносите муке*, па Шеноине: *А под сјаром хладовијом лијом | дрвен крси са Исусовим кјом*, као и примере с изведеним глаголима и придевима те именице из језика А. Г. Матоша и И. Великановића (в. Летопис, књ. 374, св. 3, стр. 158).

И *влак* и *воз* се означавају — прва као хрватска а друга као српска реч за именовање истог појма. Тачно је, међутим, само да је прва чешћа у Хрвата, а друга у Срба. Али се и прва употребљава, и то као доста позната, и код Срба, а друга и код Хрвата. Ко жели да се у то увери, упућујемо га на те две речи у Речнику књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности, где су оне, с правом, означене као синоними, па су уз прву, поред осталих, тамо наведени и примери из српских писаца: *Сигнали на в л а ц и м а морају на време осветљени бићии* (Основи за војну службу на српским краљ. железницама у Београду 1885, 6); *Пруси су слали дневно по 18 в л а к о в а по двојном колосеку* (А. Ђурић, Ка победи, Ратни дневник, 95); *Мислимо в л а к о м у сумраку кобном, кроз јустје равни* (С. Пандуровић, Стихови 1921, 108), а уз другу и примери из хрватских књижевника: *Опшћујује по-полдашњим в о з о м за Беч* (Вј. Новак, Два свијета. Загреб 1901, 123); *Ја треба да се бацим поод в о з! Под локомотиву.* (М. Крлежа, Три кавалира госпођице Меланије. Загреб 1920, 81).

И уопште се може рећи да је мали број речи од којих се за означавање истог појма једна употребљава искључиво на једној, а друга искључиво на другој страни.

Са разликом само у појединим гласовима јављају се у другој једнаке речи: са старијим грчким — етацистичким, односно бетацистичким изговором; *Бабилон, барбарин, Бейлехем, Бизантинцац, Језус, Јерусалем, Хелен* — код Хрвата, под утицајем Запада, преко кога су те речи и дошле к нама, и млађим: итацистичким, односно витацистичким изговором: *Вавилон, варварин, Вишлејем, Византинцац, Јерусалим, Исус, Јелин* — код Срба, који су у каснијој епоси као непосреднији суседи примили новији грчки изговор. Међутим, и овај је изговор у другим речима, у властитим именима: *Влахо*, нпр., *Илија* (нигде се не каже *Елија*), *Јосиф, Јаков* и сл. у искључивој, или бар врло распрострањеној употреби и код Хрвата. А Срби, опет, горе наведене речи, нарочито неке од њих, употребљавају с изговором у коме су код Хрвата једино познате; реч *Хелен* је, штавише, не само потисла већ скоро сасвим истиснула итацистички облик *Јелин* и код Срба. Осим тога, друге речи ове врсте данас се на овој страни не изговарају друкчиј него као код Хрвата; *Библија*, рецимо, за друкчији изговор никад ни знала није; *Омир* се више не употребљава у овоме, већ искљу-

чиво у облику *Хомер*; *символ* је познат у црквеном термину *символ вере*, а иначе се увек говори *символ*; *базилика* је неупоредиво обичније него *василика*, а *Тиву* је из старих уџбеника историје код Срба давно истиснуо данас једино познати облик *Теба* (в. о овоме у прилогу анкети Летописа Матице српске на стр. 93, књ. 373, св. 2 овог часописа).

Исто објашњење може се дати и за изговор других неких страних, боље рећи интернационалних речи и термина с разликом у појединим гласовима у примерима као што су *десиметар* и *дециметар*, *демокраиџија* и *демократија*, *финансије* и *финанције*, *океан* и *оцеан*, *Киџар* и *Циџар*, *хирургија* и *кирургија*, *хемија* и *кемија*, *хронологија* и *кхронологија* и сл., од којих су први у употреби код Срба, а други код Хрвата. Узгред напомињемо да је оваквих речи понајвише међу терминима појединих струка, где и иначе има доста разлика, па је зато закључцима Новосадског договора преузета и обавеза да се приступи изради заједничких стручних терминологија. То не значи, наравно, да ће се сви термини уједначити, него ће опет и ту остати дублетâ, али ће се они дати један поред другог. И свакако ће се, чак и самом тежњом за изједначењима, узимањем бољег од два постојећа термина — наша терминологија побољшати. А то ће, дакако, бити велика културна добит.

И ова разлика условљена је путевима којима су дотичне речи доспевале у наш језик. А што је много значајније, само ове разлике, у по једном гласу, чак ни у терминологији, ниуколико не отежавају разумевање тих речи ни на једној ни на другој страни, у било коме од два облика се оне употребиле. Зато је наравно и Новосадским договором предвиђено да ће оне и даље остати у напоредној употреби у оба облика, а то је заједничким правописом — и правилима и речником уз правопис, штавише, и прописано.

Не треба, наравно, овде обићи ни домаће речи: *оџи*, *оџина* и *свећеник* које су, с гледишта историјске фонетике, у српскохрватском језику оправдане само у овоме облику, са *ћ*, у коме се оне једино употребљавају у књижевном језику код Хрвата. Али су те речи из старословенског, преко цркве и школе, у раније време, преко књиге, дакле, широко ушле у народ у облику са *ши* (*оџиши*, *оџишина*, *свеићеник*) па се у томе облику употребљавају у свим српским крајевима, а и нешто шире, те их никаквим прописима

више није могуће искоренити из опште употребе, и поред тога што су их Вук Караџић и неки каснији српски писци употребљавали и у ономе првome облику.

До поларизације, али не потпуне поларизације — хрватски изговор према српском — дошло је и у домаћим, а и у позајмљеним речима са сугласником *x*, јер је скоро у свим говорима штокавског дијалекта (није једино у неким југозападним) дошло до ишче-завања тога гласа и до развијања на његову месту сугласника *џ* или *ј*, који су уопштени у народу тих области, и по селима и у свима културним центрима, па и највећим, — те су у свакодневном језику једино они познати у изговору српских крајева, па и шире: у свим говорима штокавског дијалекта, осим горе изузетих и неких говора централних области, где се у дела муслиманског становништва, под утицајем турске лексике, такође очувао тај глас. И тако се из широке народне употребе у књижевном језику наметнуо изговор највећег дела речи у облику с гласовима *џ* и *ј*, и поред тога што су граматичари и кодификатори правописа, и српски, дакако, од Вука Караџића до најновијег времена, прописивали употребу сугласника *x* у свим случајевима на местима где се по етимологији налазио. А тек је најновијим заједничким правописом, и другим језичким приручницима, озакоњено фактичко стање тих појава. Код Хрвата је, међутим, ситуација била друкчија већ самим тим што се у нештокавским говорима у народу сугласник *x* чува у изговору, а поготову зато што је дуга традиција књижевног језика народног карактера сачувала сугласник *x*, јер се он до пре неколика века изговарао на целом простору српскохрватског језика. Али, како се *џ* и *ј* нису могли развити у свим положајима речи, а сугласник *x* се употребљавао у књижевном језику и шире, не само код Хрвата, нарочито тамо где је имао функцију морфолошког језичког знака, на крају појединих речи, и нарочито облика речи, као нпр. у: *дух*, *грах*, *орах*, *џрах*, *ваздух*, *њих*, *ових*, *добрих*, *чух*, *седох* итд. — овај глас је у изговору кругова нашега друштва који су пролазили и пролазе кроз школу на изванредан начин успостављен, па се и на овој страни употребљава и *духан* и *муха*, и *сух*, и *скухајџи*, а не само *дуван*, *мува*, *сув* и *скувајџи*. Ипак се овде може, а и мора, говорити о чешћој употреби једнога гласа, односно других, на једној страни него на другој, а не и о потпуној поларизацији, тј. о изговору искључиво једног гласа на једној, а искључиво других на другој страни.

Није тешко запазити да се код хрватских писаца чешће него код српских среће сугласник *л* на крају неких речи, именица, придева и прилога. Што се у појединим од тих случајева и у разговорном језику хрватске средине ова појава среће знатно чешће, то је сасвим разумљиво, јер је то као дијалекатска особина у главном културном центру западних језичких области, тј. у Загребу, скоро уопштена појава, док је у свим штокавским говорима, сем горњотимочког и икавског посавског, као најстаријих, сугласник *л* у овоме положају у једном периоду историјског развитка (крај XIV века) редовно прелазило у *о*. Али, како је тај период кратко трајао, и у тим се говорима у више случајева *л* поново појављивало у истој позицији, те се у свим штокавским говорима, па и у књижевном језику наравно, речи: *бол*, *вал*, *йечал*, *глагол*, *йол* и *сйол*, *ждрал* и још неке (све речи страног порекла) употребљавају једино у облику са сугласником *л*, док се друге опет употребљавају у облику са *о* (претежно код писаца штокаваца, боље рећи код оних што су својим рођењем и стварањем више везани за културне центре штокавског подручја), али и у облику са *л*. А како има речи које се употребљавају и са *л* на крају, и са *о* место њега: *до* и *дол*, нпр., *дио* и *дијел*, *одио* и *одјел*, *йредио* и *йредјел*, *раздио* и *раздјел*, *со* и *сол*, *во* и *вол* и придеви: *йойао* и *йойал*, *обао* и *обал*, *чио* и *чил*, *йодао* и *йодал*, *бијел* и *био* итд., а на другој, односно на трећој се страни многе именице и придеви употребљавају искључиво у облику са *о* на крају (*йосао*, *којао*, *йејео*, *мисао*, *смисао*, *орао*, *сврдао*, *узао*, *весео*, *нагао*, *дебео*, *кисео*, *округао*), — шта је и природније него, како је то учињено и у најновијем правопису, констатовати да се у српскохрватском књижевном језику правилно употребљавају те речи или са једним или са другим гласом на крају, или напореда и равномерно са оба та гласа. Ми сматрамо да се не може прописивати да је једно правилно за Србе, а друго за Хрвате. Али смо мишљења да је у сваком случају давања потпуне слике нашег језика потребно нагласити шта је где чешће. И у својим радовима у тежњи да објаснимо појаве о којима говоримо, увек истичемо да је ово или оно у широј или ужој употреби код Срба, односно код Хрвата, а трудимо се и да дамо објашњења зашто то, али никада себи не допуштамо да у оваквим случајевима кажемо да је ово правилно, а оно није. Правилно је најзад у језику, и добро, све што се може лингвистички објаснити ако је потврђено широм употребом у

књижевном језику, у нашем случају: било на српској било на хрватској страни — наравно, уколико се томе не противе неки опет лингвистички разлози.

Износећи случајеве различитих наставака и префикса, ми смо већ додирнули и област морфологије. У њој има наравно неједнако честе употребе и појединих облика код српских и хрватских писаца, али не никада и апсолутне разлике у њима. Споменућемо овде, прво, врло чести наставак *-ови* у множини именица мушког рода на сибиланте *ц*, *с* и *з*, и именице *йуџови* — код хрватских писаца, и према њему код српских писаца чешћи наставак *-еви*. Овај однос се може видети из примера које смо дали у својој књизи *Савремени српскохрватски књижевни језик* (Београд 1962. стр. 202 и 203). Поред већег броја из српских, тамо су наведени и примери из хрватских писаца: А. Цесарца — *Крик га цвијећем, сликама, укусом, сунчаним м л а з е в и м а среће* (Освијетљени пут, 5); М. Крлеже — *Цијеле дане цвиле б р у с е в и и голи оцал* (Хрватски Бог Марс, 200) и Л. Војновића — *Посијали су очевидна бесмисленосӣ и шкодљивосӣ й у џ и е в а* (Воћ кроз Дуброник, 27) и пример из Виенца од 1871 — *Љеџи се йосуше й у — џ и е в и йрије него зими* (стр. 376), који довољно речито сведоче да и код Хрвата именице о којима је реч поред наставака *-ови* у облицима множине имају и наставак *-еви*.

Вредни и учени, млади руски србохрватист В. Гудаков у своме чланку: О различиях между двумя вариантами сербско-хрватског литературног језика (Советское славяноведние (бр. 3. за 1965. г.) позивајући се углавном на поборнике варијаната код нас, идентификујући разлике било које врсте с варијантама, поредећи текстове превода истих дела с руског језика на српскохрватски и истичући неједнако честу употребу појединих облика код неких српских и хрватских књижевника, — говори о двама варијантама заједничког српскохрватског језика. О првом и другом доказу говори цео овај чланак; у вези с трећим узгредно ћу рећи да нема два преводиоца ни на један језик било с кога другог језика који ће дати у свему идентичне преводе. А случајеви велике сличности једног превода с другим често се расправљају и пред судом, обично по тужби првог преводиоца да га је други плагирао. Нас овде занима највише четврти наведени Гудковљев доказ о постојању двеју варијаната српскохрватског језика. На првом

месту, као доказ о постојању двеју варијанте, он наводи облик ген. мн. неких именица женског рода с основом на два сугласника, и донекле с правом, каже да граматичари српскохрватског језика не дају довољно прецизна правила када се употребљава најчешћи наставак *a* с чувањем непостојаног *a* између два крајња сугласника основе (*кугала*), када нестаје непостојаног *a* између крајњих сугласника основе а наставак је опет *a* (*куг^{ла}а*), и када је пак уз одсуство непостојаног *a* наставак генитива множине *и* (*кугли*). А ми у вези с тим кажемо да: 1) доста и није могуће поставити прецизно правило када једна иста реч може имати, и како видимо, има често и код истог писца било који од наведена три облика; 2) у скоро сваком језику, па и у Гудковљевој матерњем језику, баш у употреби више именичких облика није свакад могуће поставити чврсто правило када се који од тих облика употребљава; 3) у најновијим приручницима о српскохрватском језику, које Гудков, видимо, није имао при руци, дато је доста детаљно обавештење када је који од ових наставака код одређених именичких типова обичнији и 4) ни Гудковљева таблица (на стр. 55. означене публикације) не говори о искључивој употреби једног облика на једној и искључивој употреби другог на другој страни. Даље, сам Гудков каже да се граматичари (он наводи само А. Белића, а то чине и други) више залажу за употребу облика с наставком *a*, него с наставком *и* — ово у случају кад нема непостојаног *a* између два крајња сугласника основе. А то је, и само собом, довољно да хрватски писци чешће употребљавају први завршетак, јер они и иначе неупоредиво више воде рачуна о ономе чему наука о језику даје преимућство, док су српски писци под нешто јачим утицајем језичке праксе, тј. језика средине у којој живе и стварају.

О поларизацији употребе два наставка за инструментал јединине именица женског рода на сугласник — ми се с Гудковом не можемо сложити. Ми нисмо запазили ни да је наставак *и* у знатно претежној употреби код Хрвата, ни наставак *ју* код Срба. Напротив, означавање тога облика с оба наставка у Речнику уз Правопис из 1960. године, на коме је радило 11 стручњака и са српске и с хрватске стране, довољно јасно говори да ту и немамо разлике. А примери из И. Г. Ковачића (*за мојом крхком сѝаросѝи*); В. Назора (*над грубом силом и глѝосѝи*); В. Деснице (*над власѝињом сѝидљивосѝи, са љуѝком срамежљивсѝи*) и сл., с којима је врло

инструктивно поредити примере типа: *Длака [је] њосурила и њосишала косиј ријећу* (И. Г. Ковачић, Дани гњева, 149), — потврђују само и ранија мишљења граматичара, Т. Маретића, нпр., и одређено дефинисану констатацију потписаног у Савременом српскохрватском језику (на стр. 244) да „тамо где облици атрибута, рецимо, и предлози који се једино уз инструментал употребљавају отклањају сваку двосмисленост . . . — сасвим је обичан инструментал с наставком *и*“, што се потврђује како Гудковљевим примерима из хрватских, тако и примерима из српских писаца: *Она је очајном љубави исјунила све своје бесанице* (Ј. Дучић, Сабрана дела V, 190), *Рукује се са другом чељадом* (И. Ђипико, Са острва, 113), — *једном речи* (Л. Лазаревић, Приповетке, 36), — *Таман ја сјео да нешто са својом чељадом њоједем* (Р. Чолаковић, Записи, 200) и др. — наведеним на стр. 245. и 246. сада наведеног дела. И ми се питамо зашто Гудков (када је ове и друге примере из Ј. Дучића, М. Ускоковића и В. Петровића могао наћи у расправи И. Поповића коју цитира) тврди да „сербские писатели не употребляют флексии творительного падежа единственного числа *и* у существительных на *-оси*.“

Гудков сасвим тачно каже да је облика тзв. кондиционала за прошлост (*био бих чувао*) већ нестало из језика савремених српских писаца, али да га је било у језику Вука Караџића, а ми додајемо — и у језику непосредних Вукових следбеника. Због тога га је, управо, Т. Маретић унео у систем облика у својој граматици. А то само је већ било довољно да се и каснији хрватски граматичари поводе за Маретићем, и тај облик уносе у своје уџбенике, с правом додуше, јер га писци на тој страни, како и Гудков каже, гдекад и сада употребљавају искључиво по још постојећим захтевима граматике, иако и поред тих захтева овога облика не стаје из савременог српскохрватског језика и код Хрвата. И разумљиво је, наравно, зашто га не стаје. Кондиционал је, како је познато, искључиво облик за модалност. А време модуса се не одређује обликом, него језичком ситуацијом. И из те ситуације је лако закључити за које време је везано оно што се износи кондиционалом, па је и употреба посебних облика за означавање услова прошлих радњи постала посве излишном. Зато је управо већ нестало тога облика из језика савремених српских писаца, и зато га не стаје и из језика данашњих писаца Хрвата. А уколико га ови

још и употребљавају, то се може објаснити њиховом склоношћу к чувању књижевнојезичке традиције, на коју их још увек подстичу граматичари.

Гудков у своје чланку наводи још неке разлике, али ипак каже: „нет таквих форм или конструкциј, которые бы наличествовали в одном варианте языка и совершенно отсутствовали в другом“ (стр. 59). Само се из такве, несумњиво сасвим тачне констатације, по нашем мишљењу, може извести закључак да онда нема ни варијаната у томе језику.

У другим питањима која додирује Гудков се углавном слаже с нама. Он доказима побија тврдње оних што наводе остале морфолошке разлике на којима би се заснивале посебне варијанте. А ми смо осим тога у бољим приликама да упознамо и друге разлике истог карактера какав имају оне о којима Гудков говори. Ту су, пре свега, данашњи облици књижевног језика именичких заменица за лица: *ѝко*, *неѝко*, *ниѝко* и *сваѝко* — у Хрвата, према облицима истих тих речи *ко*, *неко*, *нико*, *свако* — у Срба. У овоме случају имамо флагрантан доказ о томе колико се у случајевима где имамо дублете у књижевном језику код Хрвата доследније чувају старији облици. Некадашњи облик *кѝо* (кѝто) у историјском развитку нашег језика постао је *ѝко*. И такав се среће у ове и у других, с њом сложених заменица, у језику народних умотворина. Овде већ напореда с обликом *ко*, али знатно ређе од овога. Облик *ко* добивен је под утицајем системе, према облицима зависних падежа (*кога*, *коме* . . .). А није ту без икаквог значаја било ни слабљење једне од две узастопне експлозије. Облика са сугласником *ѝ* испред *ко* срећемо и у језику Вука Караџића и његових савременика: прота Матеје Ненадовића, Ј. Ст. Поповића и др. српских писаца њихова времена. Њега има и у покојег Вукова следбеника. А чувао се у народним говорима и на српској страни. То изричито каже Ст. Новаковић у својој Граматици (стр. 131) и потврђује примером: *Т ко има не казује, ѝ ко добије не ѝозна, ѝ ко ѝозна неће да има*. Он се среће код Срба и у XX веку у појединим званичним актима, у законодавству, нпр., и другде. Али се може рећи да се такви ови облици у српским областима данас више не срећу, ни у народу ни у књижевном језику. А у хрватској се средини употребљавају, више као књишки облици, наравно — обично и у свакодневном говорном језику градске средине, док

су шире у народу, колико из дијалектолошке литературе знамо, познати само облици: *ко, неко, нико, свако*.

Исто су тако из књижевног језика код Срба скоро потпуно ишчезли заменички облици тврђих основа с покретним у на крају. Данас се на овој страни среће само: *шоме, овоме, коме, свакоме* (према *нашему, вашему, својему*). И то се истиче као значајна разлика у књижевном језику Срба и Хрвата. За ове друге се с правом каже да чувају старији облик, тј. облик са самогласником у на крају и када му непосредно претходи слог са самогласником задњег реда. Облике: *шому, овому, кому, свакому* фаворизују хрватски граматичари (не и Маретић с осталима) и личном употребом. И они се још увек срећу у језику хрватских писаца напоређо с облицима у којих је све чешћи наставак *-о*ме, не само када у непосредно претходном слогу долази самогласник *е* него и када је тај самогласник *о*. Свакоме *ко* се у то жели уверити препоручујемо да погледа језик било кога хрватског прозаисте. Ми смо за то узели Антологију хрватске прозе коју је приредио књижевник П. Шегедин (у Београду 1956). И тамо смо забележили: *ио ономе сунцу* (стр. 8), *на и ш оме мјесту* (14), *ио свему другоме* (22), *даровао ио крушку свакоме* — код В. Назора *један другоме браћу* (81), *најсроднији ономе* (83), *у своје последњем* (23), *ио ш оме* (86), *ш оме човјеку* (91), *самоме неочекивано дошло* (91), *ио своје изгледу* (95) — код А. Цесарца; *коме сам иризнао* (108), *не би никоме ни јало на јамеи* (114), *мислио о ш оме* (117), *ја никоме нишша* (152), *ово*ме или *ономе* (152), *свакоме своје* (152) — код М. Крлежа итд. Напоређо с овима наилазимо и на облике с наставком *-ому*, који се и тамо већ почињу осећати као архаизми, као што су код Срба то нешто раније постали.

На извесну разлику у језику српских и хрватских писаца у употреби облика именичке заменице за ствари с упитним значењем указано је, први пут у једном чланку у Нашем језику књ. V (1937), стр. 135—152, где ауторе расправе (Н. Рончевић) констатује да је код новијих писаца штокаваца тај облик *шша*, а не *шшо*. Ми смо, међутим, утврдили (прво у Нашем језику књ. XIII н. с., стр. 127—136, а затим и у књизи Савремени српскохрватски језик I, стр. 279—286) нешто друкчије стање. Првобитни облик *шшо*, такав претежно, остао је у ранијем периоду новог времена и код

српских писаца, али већ од Вука Караџића, а и пре њега, код Срба у упитном и још неким значењима преовлађује *иша*, док је код Хрвата, у принципу вернијих старијим облицима језика, и у упитном значењу претежно очуван првобитни облик који се једино, и код Хрвата и код Срба, употребљава у облику *ишио* тамо где се његова функција своди на везничку улогу, тј. у односном значењу, а и у још понеком. Али смо утврдили и да је, дакако, и код Хрвата у ономе првоме, упитном значењу такође обичан и облик *иша*. И то смо потврдили примерима из неколико хрватских писаца нашега времена (в. Савремени језик, тач. 274. а и 275).

Хрватски су се језикословци одлучно, и с доста успеха, у својој средини залагали за ограничену употребу присвојне заменице *чији* само када се односи на мушке особе, зато што је такву употребу Маретић нашао у језику В. Караџића и Ђ. Даничића и што је то у својој књизи дао као правило. А и само примери из језика хрватских писаца које је потписани, као један од оних што су расправљали о овоме проблему, дао у Нашем језику (књ. III н. с. стр. 94. и 95) јасно говоре да ни ту нема разлике у књижевном језику код Срба и Хрвата, иако су се лингвисти београдске школе и загребачке у томе разликовали (в. полемички чланак А. Белића у његовој књизи огледа *Око нашег књижевног језика* (стр. 170—175), који је настао као одговор др. Блажу Јуришићу и објављен прво у Нашем језику књ. II, 1933. под насловом *Неколико начелних ишњања* и с потписом уредништва.

Указивано је, а и ми смо лично у књизи Савремени српско-хрватски језик, стр. 326. и 327. указали на неједнаку фреквенцију употребе бројева 2, 3 и 4 у облицима промене између писаца и штампе хрватске и српске средине, истичући да су облици промене зависних падежа с предлозима у првој средини чешћи. Али смо, опет тамо, дали и примере: *Пред њим је узан цвијећњак са д в и је к л у њ е* (А. Г. Матош, Иверје 59). — *Дволична и на д в и је сѝране јака* (Др Милан Богдановић, превод Шекспирова Отела, 33). — *Након д в и је године дойаде италијанског ројсѝва* (И. Г. Ковачић, Изабрана дјела, 27). — *Ми не канимо овдје исѝричати историју мржње између иша д в а одличника* (Р. Маринковић, Руке, 19) — из хрватских, дакле, писаца и: *Изгуби се у гласном ѝлачу и ѝакосном брзом ударању д в е ј у сѝјних а јаких ѝесница ѝо сѝолу* (И. Андрић, Травничка хроника, 154). — *Пишњање о*

разлици нашег језика и словенског у његовим *ѿ р и м а* редакцијама (А. Белић, Вукова борба, 223) — из српских. Ови примери јасно говоре да је код Хрвата обично оно што је код Срба чешће, а и обрнуто: да ни код Срба није ретко оно што је несумњиво нешто веће фреквенције у хрватској књижевности и дневној штампи.

Једва да се и вредно задржати на констатацији (В. Гудкова) да хрватски писци повратну заменицу - речцу *се* с глаголском енклитиком *је* иза себе употребљавају у непромењеном облику као *се је*, а у српских се писаца, за разлику од ових, ту огледа вршење двоструког гласовног процеса: испадање сугласника *ј* и сажимање два *е*, те они место *се је* обично пишу *се*. Ако је и тако, а ми смо се и лично уверили да је код хрватских писаца чешће *се је*, а код српских опет чешће *се*, онда је то разлика у правопису, а не и у језику, али толико безначајна разлика да је правописна комисија од 11 чланова (у којој су радили и хрватски и српски језички стручњаци) није ни забележила, мада је то било потребно учинити. Уосталом ми и на једној и на другој страни срећемо овде и контракцију и обе енклитике једну за другом.

На сличан се начин може говорити о разлици у употреби предлога *с(а)*, с непостојаним *а* и без њега. Познато је да се то *а* употребљава само када облик речи испред којег предлог долази почиње одређеним сугласничким групама или сугласником *с*, односно њему сличним сугласницима (*з, ш, ж . . .*). Тако утврђена граматичка правила прописују. А хрватски писци их се, као и неки српски, упадљиво доследније придржавају. Али међу овима последњим има појединих писаца који готово редовно предлог *са* употребљавају у овоме облику. Један од ових је Иво Андрић. На другој страни, код хрватских писаца, наилазимо на доста честа ремећења утврђених правила, и ретко и код њих можемо наћи случајева без огрешења о та правила. Штавише, и неки хрватски писци о њима, не воде много рачуна. Као доказ за ово моћи ће да послуже примери: *Са хойелске ѿерасе чује се* (20), *Проговори онај са кашедре* (26), *исход кишобрана са којег се цедила . . . вода* (27), *досијојансијвено диже са ѿучине* (45), *скине руку са Владимирове* (45), *Владимир усјаде са клује* (46), *Мало су се чули акорди са гишара* (51), *Глас је долазио ујраво са мора* (45), *Промуца овај и ѿђе са балкона* (53) — узети с неколико страна збирке приповедака Р. Марин-

ковића *Руке*, која нам се нашла при руци. А Маринковић није једини хрватски писац који и ван малопре означених позиција предлог *с* употребљава у облику *с* непостојаним *а*. И остали хрватски писци: Д. Шимуновић, нпр., (*А у толико се зачу са брешчића јасан глас . . .*, *Са других се ситрана одазваше* (Туђинац, стр. 34), М. Крлежа (*Баца их по возовима тамо амо са сјевера на југ, са истока на запад*, Хрватски бог Марс, 98), В. Калев (*Кад га је са обале одвезао у магазин*, Новеле, 95) и многи други, који чешће а који ређе, узимајући уопште — као и српски писци, употребљавају предлог *са* у овоме облику у било коме положају.

Када се к овоме дода чињеница да два горе истакнута момента нису једини ритамски захтеви који условљавају употребу предлога *с* с непостојаним *а*, долази се до закључка да кодификатори језика у овоме, као ни у другим сличним случајевима, не би смели утврђивати крута правила, ако не жеље да између себе и писаца-стваралаца изазивају неспоразуме око појединих замерки које чине њихову језику. Јер не треба заборавити да се недовољно оправданим замеркама ограничава истинско стваралаштво писаца, не само у књижевности већ и у самој језику.

У најновије време и ми посебно често указујемо на синтаксичке синониме, тј. на напоредну употребу више синтаксичких целина у истој служби. Тих случајева, то је и од раније познато, има више и код појединих писаца. А разумљиво је што и један исти писац радије употребљава једну такву целину него другу, и што каткад од више могућих синтаксичких јединица употребљава само једну, а други писац који живи с њим у истом месту, припада истом књижевном кругу, па и истом литерарном правцу, а има с њим и исту тематику, — опет радије узима синтаксички синоним по коме се разликује од тога другог писца. И ми се питамо: неће ли когод рећи да сваки од та два писца има своју варијанту, јер се чешћа употреба једног од таквих синтаксичких синонима код писаца једног културног центра него код писаца другог центра узима каткад да се на основу ње докаже постојање више варијаната српско-хрватског језика. Тако и В. Гудков, као доказ да су хрватска и српска две различне варијанте заједничког српскохрватског језика, наводи неједнаке падежне облике у служби именске предикатске допуне уз глагол *истијати* тврдећи да је тај облик у језику

српских писаца номинатив, а у језику хрватских — инструментал. Ми, међутим, тврдимо да је тај облик или номинатив или инструментал и у језику једних и у језику других. А да и код српских писаца срећемо облик инструментала као допуну глаголу *јосџаиши* у предикату могу послужити примери: *Онамо га чека срећа да човеком јосџане* (Ј. Ј. Змај, Певанија I. Нови Сад 1882, 477). — *Исконџејџирао (је) још љре осамнаест година кад је дирекџи о ром јосџао* (С. Сремац, Вукадин. Београд 1940, 103). — *Он није најџуџишо свој Маљен ради џога да би јосџао механским момком* (С. Ранковић, Порушени идеали. Београд 1900, стр. 20). — *Зајшо се она врло брзо загади [кџинџица], ља честшо јосџане о ља сном за љојење сџоке* (Ј. М. Жујовић, Извори и бунари, 4). — *Миџис, џојлоџа иџд. јосџају најзад не љрија џни м* (Б. Марковић, Психологија. Београд 1940, 105). — *Тако човек јосџаје р о б о м сџрасџи* (Исто, 135) и др. А. допуна глагола *јосџаиши* номинативом исто се тако може потврдити примерима из хрватског језика: *Мислим како сада ја слободна јосџах* (А. Канижлић, Рожалија 48). — *Ил' да би како друга јосџала* (М. Огривовић Хасанаџиница 1909, 88). — *Раџом и муџом својом очелџчен само свијесџан човек јосџаџи ће сџваралац* (С. Крањчевић, Пјесничка проза, XXXII). — *Лик јосџаје за љре ља ш љен који љренуџац* (Д. Шјамуновић, Изабране приповијетке, 278) и др.

На често указивану разлику у употреби облика допуне глаголима непотпуног значења, модалним и инкохативним, Гудков је обратио озбиљну пажњу. Он, пре свега, наводи примере (из В. Назора) којима потврђује своју тачну констатацију да се инфинитив у хрватских писаца још увек среће у употреби напоредо и с финалним (намерним) реченицама, док је из језика српских писаца такве употребе скоро сасвим нестало (Советское славяноведение 3, 1965., 57). Но ипак се не може рећи да у језику српске књижевности облика инфинитива никако нема у означеној служби. Он је прво обичан у народним умотворинама (исп. стихове: *Сједе Марко с мајком вече ра џи и; Ево џидем љогину џи и, душо, у џабору честџиџога кнеза . . .*) и у језику Вука Караџића, за који ћемо овде навести његове примере: *Па се онда моли богу и иде с ља ва џи и, Од мене је досџа џџо се џрудим за с љу ж и џи и* и др., који се с другим таквим могу наћи у Јужнословенском филологу (књ. XXVI, стр. 135), где се о томе питању расправља. А

употребљавали су га и непосредни а доследни Вукови следбеници и верни подражаваоци језика народних умотворина.

Гудков, међутим, изгледа није знао за прилично уверљиве доказе и закључке до којих смо дошли двома детаљним анализама великог броја примера напоредне употребе инфинитива и презента с везником *да* у функцији допуне непотпуних глагола узетих из језика хрватских и српских писаца. Прва од тих анализа дата је узгредно у анкети Летописа Матице српске (књ. 372, св. 3, стр. 132. овога часописа), а друга је посвећена детаљном расправљању искључиво овога питања (у Нашем језику књ. V н. с. стр. 85—102. и 165—185). У накнаду за то Гудков је сопственом анализом утврдио да је напоредна употреба та два облика једнако својствена хрватским колико и српским књижевницима и у облику футура I, где је употреба презента приписивана само српским писцима, а за хрватске се писце тврдило да је ту код њих у употреби само облик инфинитива (в. Гудковљеву расправу у часопису Советское славяноведение за 1965, бр. 3, стр. 58).

С обзиром на несумњиву разјашњеност овога питања за нас је скоро необјашњиво што се и даље (в. сарајевски Одјек бр. I од 1. јан. 1966) говори о разлици у значењу између једног и другог облика (инфинитива и презента с везником *да*) у функцији допуне о којој је овде реч, па се као одлика хрватске варијанте истиче инфинитив, за разлику од српске којој је својствен презент с везником *да* и наводи се пример *Баца не смију њ у ш и њ и* (хрв.), односно: *Баца не смеју да њ у ш е* (срп.), иако је добро познато да је прво и српско, а друго и хрватско, односно да је и једно и друго — и српско и хрватско.

На истоме месту (у сарајевском Одјеку) заједно с овим истиче се и разлика у неједнакој употреби безличнога глагола *шребати* — у хрватској варијанти у облику: *Та би грана њослова њ ребала да одумре* (где употребљени глаголски облик, узгред напомињемо, више и није безличан. — М. Ст.), а у српској у облику: *Та би грана њослова шребало да одумре*. Међутим, први, лични облик безличнога глагола какав се приписује хрватској варијанти, доста је обичан и у српској средини, мада можда чешћи у хрватској, али на такав облик овога глагола указују као на неисправан сви наши граматичари — не само српски већ и хрватски. У најновијој школској књизи ауторског колектива Брабец—Храсте—Живковић из-

рично се каже: „од глагола *ӣребайи* узима се само треће лице“ (стр. 245. другог издања од 1945). Т. Маретић (у Језичном савјетнику личне облике глагола *ӣребайи* сматра провинцијалним и препоручује њихову безличну употребу, тј. употребу само у 3. л. јединине. Ми се у првome с Маретићем не можемо сложити, јер је употреба глагола *ӣребайи* (у значењу *морайи*) у личним облицима распрострањена и код Срба и код Хрвата, у свим или скоро у свим крајевима, и није провинцијална, али се слажемо с њим да се, бар за сада, треба залагати за његову безличну употребу, јер је она својствена неупоредиво већем броју писаца, не само код Срба него и код Хрвата.

Иако место енклитике није синтаксичка категорија, него се тиче ритма језика, ми ћемо се овде и на њу осврнути зато што се она, уз две непосредно претходне, на сад цитираном месту наводи као једна од особина по којој се српска и хрватска језичка варијанта међусобно разликују. И тачно је, доиста, да се глаголска енклитика у језику хрватских писаца обично јавља између делова реченичних целина, између атрибута и субјекта, рецимо. То исто место глаголске енклитике карактерише и језик Вука Караџића и језик других писаца његова времена на српској страни, а нешто мање каснијих српских писаца. Говорећи о тој особини Вукова језика ми смо рекли да је то „и сасвим разумљиво када се има на уму чињеница да је Вук био савременик писаца који су писали стихове по класичним узорима, и у којих законе метрике није било допуштено нарушавати“ (*Језик у Вукову делу и савремени српско-хрватски књижевни језик*. Јужнословенски филолог књ. XXVI, стр. 141). Ту смо такође истакли да енклитика заузима место између делова реченичних целина и у језику савремених писаца, али ређе савремених српских писаца, којима рушење некадашње реченичне ритмичности мање смета, па је код њих глаголска енклитика обична и непосредно иза целе синтагме, — а више код хрватских, који се и овде доследније држе језичке традиције, мада и код њих у новије време има доста одступања од ње, па и што се тиче места глаголске енклитике у реченици. Ово је толико познато да примере и није потребно наводити.

У свакодневном језику Хрвата, нарочито оних што живе у градским срединама, среће се употреба инфинитива с предлогом за место глаголске именице, као у примерима типа: *соба за и з-*

*најмиш*и, где се иначе и код Хрвата, поготову у језику хрватских писаца, и у српским срединама употребљава глаголска именица (*соба за изнајмљивање*). А на употребу предлога *за* с инфинитивом стално се указује као на туђи утицај, немачки и италијански. Ипак су, ваљда, на основу тога, појединци, али баш зато сасвим неосновано, изводили закључак да се у језику Хрвата глаголске именице и не употребљавају. Ми смо, међутим, обиљем примера узетих из језика појединих хрватских писаца, и новијих и нешто старијих — у одговору на анкету Летописа Матице српске (књ. 372. св. 2, стр. 134) показали колико је такав закључак без икаквог основа. На истоме смо месту и истим поступком обеснажили констатацију да су глаголски облици пасива својствени „српском“ језику за разлику од „хрватског“, у коме се наводно не употребљавају.

Из честе употребе у свакодневном говорном језику пробије се каткад и у књижевни језик хрватских писаца облик акузатива уз повратне глаголе у пасивноме значењу. Али то нико наравно није признао за особину књижевног језика. Такву употребу, уосталом, хрватски лингвисти означавају као супротну природи нашег језика. То чини Т. Маретић у своме Језичном савјетнику, а, између осталих, и Љ. Јонке у загребачком Језику (год. I, стр. 91), где каже да стварни објекат у таквим реченицама граматички постаје субјектом, па зато мора бити у облику номинатива, а не у облику акузатива. А што је најглавније, та је особина у језику хрватских писаца одвећ ретка, па се и по самоме томе већ не може сматрати да ту има неке разлике у језику Хрвата и Срба. Тако се исто, отприлике, може оцењивати и употреба субјекта ергативних реченица у облику локатива с предлогом *ио*, или уз глаголске именице у функције субјекатског генитива. Ту појаву срећемо, истина, и код по којег хрватског писца, али врло ретко, и то је овде врло значајно. А осим тога, граматичари воде борбу против такве употребе. Т. Маретић је у Језичном савјетнику оглашава за провинцијалну и упућује на исправност употребе, у првоме случају — генитива с предлогом *од*, а у другоме — самог генитива, или на описивање (не: *народне њесме скуиљене ѿо Вуку Караџића* у него *од Вука Караџића* и не: *ѿриказивање ѿо дилеѿи а нѿи ма и ѿумачење ѿо ученицима* него *ѿриказивање дилеѿи а нѿа и ѿумачење ученика* — онако,

дакле, како налазимо код већине, код скоро свих и хрватских и српских књижевника, па зато ово и не треба убрајати у некакве разлике ни синтаксичке, ни стилске, ни било какве друге.

Понегде се језичка тумачења граматичара не подударају са стварним стањем језика, и ту се онда поставља питање шта у овоме случају треба да буде меродавно — мишљење граматичара које се не заснива на ономе што у језику у даном тренутку постоји, или оно што у језику стварно живи. Уместо директног одговора на то питање ми ћемо у одбрану граматичара рећи да они никад не заступају нешто чега баш никако нема у језику. А у корист неометаног развитка језика кажемо да дужност граматичара није давање правила на основу нечега што је у језику некада постојало, али је одживело свој век или не представља више стварно стање, већ да увек зна и шта је било и шта има у језику, да утврди шта из њега нестаје а шта у њему живи, па да, на основу тога и на основу лингвистичких законитости, изводи закључке и даје правила. У одбрану посебно Томе Маретића што је дао правило према којем се *иошџо* не може употребљавати за везивање узрочних реченица, довољно је подсетити на чињеницу што је он своју, врло значајну иначе, Граматику радио на основи Вукова језика, у којем такве употребе доиста и нема (в. Јужнословенски филолог XXVI, стр. 128 и 129). Али би свакако било сасвим погрешно ако би се на основу датог Маретићева правила, које је он поновио и у Језичном са-вјетнику, а остао при њему и у II-ом издању своје велике књиге, и којег се, највероватније баш зато, још увек држе хрватски граматичари, — извео закључак да се у томе разликује књижевни језик код Хрвата и Срба, код којих скоро све граматике говоре и о узрочној употреби везника *иошџо*. Стварно стање језика налаже да се мора говорити и о таквој његовој употреби, врло широкој употреби, и то не само у језику српских него исто тако и хрватских писаца, коју смо потврдили бројним примерима на сад цитираном месту у Јужнословенском филологу, стр. 129 — 130) и где, поред великог броја српских, налазимо и хрватске примере: из А. Шеное (*П о ш џ о је њак у овјем краљевинама од њамџивџека ред и закон да главном одбору буде глава бан, њредлажем смјерно. . . .* Сабране приповијести. Загреб 1883—1887, II, 153); М. Марјановића (*Храниловић не схваћа ситуације шџа је и наравно њ о ш џ о се у њарџијалним домјенцима не може сџицаџи она савременостџ*

*и*емељити наобразбе . . . — Хрватска књижевна критика. Загреб 1950, 47); А. Г. Матоша (*Пошито се у њих издаваше соба, ири-кажем Цили своје канонире* — Ново иверје. Мостар 1900, 10); И. Козарчанина (*Пошито је однијела са собом све своје хаљине и драгоцијености, у хоћелу је иза ње осћала љустош* — Сам човјек. Загреб 1937, 81); Бошњака и Филиповића (*Треба гледати на неједнакости које љустоје . . . и ошито је изричито забрањено да се шака људи гуши у избилу, док изгладнело мношито нема онога шито му је најпошребније* — (Антологија. Загреб 1950, 246); М. Божића (*Пошито су и иначе увијек сасвим одморне, казнио их је и сад нешром*. — Неиспакани. Загреб 1955, 246). А да се *ишито* широко употребљава и за везивања узрочних реченица у савременом језику и у хрватској средини, као год и у српској, као доказ нам може послужити и велик број примера које један сарадник загребачког Језика (в. год. I, св. 3, стр. 91) наводи из низа дневних листова и часописа, па опет, и пошто констатује да га употребљавају и добри хрватски писци, тврди да је та употреба неправилна зато што је *ишито* временски везник (као да немамо и других случајева где се и остали везници употребљавају у функцији спољне ознаке за везивање више врста зависних реченица! М. Ст.) и да место њега у таквим случајевима треба употребљавати *будући да* или *јер*. А да он овде није у праву, то јасно говоре и сами његови примери.

Има несумњиво и у области синтаксе случајева у којима је ширина употребе код хрватских и српских писаца неједнака. Као пример за ово можемо навести свакако нешто ширу употребу генитива с предлогом *код* за одређивање где се завршава кретање у правцу места чије име стоји у томе падежу — код српских писаца него код хрватских. Али ту неједнакост у ширини употребе ми можемо објаснити већ спомињаном чињеницом да је дејство речи граматичара код Хрвата много ефикасније него код Срба. Али о потпуном одсуству ове предлошко-генитивне везе у језику хрватске средње ту никако не може бити говора; њу употребљавају, дакако, и хрватски писци (в. примере у расправи потписаног: *Однос грамаџичара љрема норми књижевног језика*. Споменица у част новоизабраних чланова Српске академије наука и уметности, књ. 26, стр. 205. и 206). У говорном језику, у народу уопште, ова је употреба много шира, хтели смо рећи и код Хрвата. А широка употреба

њена у народним умотворинама, у песмама, приповеткама и пословицама — ово узгред додајемо — сведочи нам да је она народног карактера. С друге стране гледајући, ми имамо такву употребу генитива и с другим предлозима, и с прилозима, у истој реченичној функцији (в. Наш језик, књ. XII н. с., 78—89) и зато нема никаквог оправдања, ни лингвистичког мислимо, супротстављати се таквој употреби.

А сасвим супротно, ми и поред тога што од ове није мање распрострањена употреба предлога *код* с обликом генитива глаголских и других апстрактних именица у функцији означавања времена још увек сматрамо да тој употреби, нешто широј у хрватским културним срединама, али врло распрострањеној и у српским, и поред тога што јој и хрватски и српски стручњаци чине оправдане приговоре, — ипак нема места у српскохрватском књижевном језику јер она није домаћег већ страног порекла. О овоме јасно говори чињеница што је у свему идентична с истом конструкцијом у немачком језику, што је уопште нема у језику народних умотворина, а, колико нам је познато, ни у књижевном језику ранијих епоха, из времена када на њега још није било немачког утицаја. Што је ова језичка особина нешто чешћа код Хрвата него код Срба, то није тешко објаснити непосреднијим утицајем Немаца на прве него на друге. Али се о разлици ни овде не може говорити.

Једва да се може говорити и управо се, после детаљне анализе дате у расправи *Падеш објекта у негативним реченицама* (Наш језик, књ. XII н. с. 130—148) — и не може говорити о неједнако честој употреби тзв. словенског генитива у књижевном језику код Хрвата и Срба, иако је у хрватској граматичкој литератури доследније инсистирано на обавезној употреби генитива уз све одричне глаголе. Како се из поменуте анализе, чија је слика дата на табели у статистичком прегледу (стр. 135), види — у савременом српскохрватском језику у служби правог објекта и уз одричне глаголе, и код српских и код хрватских писаца, облик акузатива све више потискује словенски генитив.

А ако је у хрватских писаца употреба генитива с предлогом у у посесивном значењу и у значењу предлога *код* обичнија него у српских, то је опет лако објаснити њиховом склоношћу к бољем чувању књижевнојезичке традиције, које код Срба тако рећи и нема. Али иако ови последњи генитив с предлогом у у сада споме-

нутом значењу осећају као извештан архаизам, ипак се ова предлошко - генитивна веза још увек среће и код најзначајнијих представника новије и најновије српске књижевности (исп. примере: *Очи јој зашворене као у неког њешког болесника* — Л. Лазаревић, Целокупна дела, 87; *Знаће ли да су у киџа устја као механа* — М. Глишић, Целокупна дела I, 32; *Очи му свијетле и њреливају као у мачка из мрака* — П. Кочић, Целокупна дјела I, 165; *У њега је бујна машта и развезан језик* — И. Андрић, Лица, 104). *У мајке је ћерка била | Ко дан леја ко цвѣћ чедна* — М. Митровић, Песме 1910, 53). — *Преноћимо у мого кума* (Д. Тосић, Покошено поље 1953, 456). — *А да не сѣланује у њебе мој земљак Сѣојан Пејровић* (Д. Максимовић, Како они живе 1935, 116).

Могли бисмо, даље, навести чешћу употребу перфективног презента у приповедању код Хрвата, која је карактерисала и језик Вука Караџића као књижевника, а чешћу употребу аориста код Срба у истој функцији. Али има, дакако, и употребе аориста у означеној служби и код првих и употребе перфективног презента код других. Ово смо, и једно и друго, потврдили примерима и објаснили у својој већ спомињаној расправи *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик* (Јужнословенски филолог, књ. XXVI, 101—108) и немамо потребе да га овде понављамо. Додајемо само да фреквенција употребе једног и другог облика није једнака увек ни код свих писаца једног од два наша главна културна центра, па ни у језику сваког дела једног истог писца.

И најзад, да завршимо. Ми уосталом, не само да немамо потребе даље наводити случајеве извесних разлика, него смо их, можемо рећи, и исцрпили, бар све оне које се лакше запажају. А што је овде од нарочитог значаја: употреба неких речи у једним културним центрима које нису познате, или су мање познате у другим, готову кад је број таквих речи незнатан према заједничкој лексичкој ризници узетој у целини, нити обичнија употреба појединих од више напоредних облика речи, па ни склоност к чешћој употреби једних од више синтаксичких синонима, као год ни разлике у избору уметничких средстава језика, нису најзад ништа друго већ стилске разлике. А разликама у стилу не могу се дефинисати језичке варијанте. Иначе, у крајњој консеквенци имали бисмо онолико варијаната српскохрватског језика колико имамо

писаца који су писали и који пишу тим језиком. Истина је да стилске разлике у језику појединих писаца, а тако и у језику појединих културних центара, нису једнаке, већ су негде мање, а негде веће; негде пре падају у очи, а негде их је теже запазити. Али степен стилске разноликости језика, ни појединих писаца ни појединих центара, још нико није прецизно утврдио, нити га је могуће утврдити.

Читаоци доста лако запажају разлике у стилу између хрватског књижевника Мирослава Крлеже, рецимо, и српског Вељка Петровића. Али те разлике није тешко открити ни у језику овога последњег и нешто старијег, опет српског писца, Борислава Станковића. Па ни за Станковићевог савременика, такође Србина, Петра Кочића, који с њим има, бар једним делом, и исту књижевну тематику, опет не можемо рећи да се од овог не разликује по стилу. Тако се исто разликују стилем, дакако гдегде и у лексици, Загребчанин Крлежа од Дубровчанина Ива Војновића, овај последњи од Истријана Виктора Цара Емина, као што се Далматинац Динко Шимуновић по стилу разликује унеколико од свих њих. И старији наши књижевници: Његош и Бранко Радичевић, па Приморац Ст. М. Љубиша и Банаћанин по роду Ђура Јакшић, или Јаков Игњатовић и Лаза Лазаревић, или Матавуљ и Стеван Сремац, а на хрватској страни Загорац Ковачић и Славонац Козарац, као и наши савременици, данашњи писци Михаило Лалић, Бранко Ћопић и Добрица Ћосић, на српској, или Вјекослав Калев и Драгутин Тадијановић на хрватској страни, такође се међусобно разликују по стилу којим пишу. А не може се казати ни у једном случају да било која два од њих пишу различним језичким варијантама.

Можда ће нас когод запитати зар се не може рећи да различним варијантама пишу два наша писца од којих је један ијекавац а други екавац, Вјекослав Калев, нпр., и Добрица Ћосић — да узмемо ова два мало пре поменута писца, од којих један припада загребачком а други београдском књижевном кругу. За нас то опет остају два писца који пишу истим књижевним језиком са извесним стилско-лексичким разликама, на основу којих се не може рећи да Калев и Ћосић пишу двома варијантама српско-хрватског (односно хрватско-српског) језика. То за нас нису две језичке варијанте, ни када се узме на ум да је гласовна вредност

некадашњег самогласника ђ — у језику једног једна, а у језику другог друга у свим случајевима. Управо, ту имамо две варијанте али у самој вредности некадашњег гласа ђ, а не две варијанте језика, јер би иначе, ценећи по томе, морали рећи да Ћосић на једној, а Ћопић или Лалић на другој страни пишу различним варијантама језика. Још када се каже да је ијекавска варијанта загревачка, односно хрватска, а екавска београдска, односно српска, излази да Лалић и Ћопић, пошто су ијекавци, нису српски писци. Тако гледајући на ствари, српски писци не би били ни А. Шантић, ни Св. Ђоровић, ни Петар Кочић, ни Његош ни Љубиша, па ни сам Вук Караџић.

У дефиницију загревачке језичке варијанте, за разлику од београдске, као једна од главних карактеристика њених, уноси се каткад и то што је она заснована на херцеговачком дијалекту, за разлику од београдске, која се заснива на шумадијско-сремском (в. Језик, XIII, св. 1, стр. 31). Међутим, све досадашње теорије о стварању тзв. београдског стила, тј. књижевног језика писаца београдског књижевног круга, с правом говоре да је тај језик изграђен на основи језика Вука Караџића (в. између осталог, А. Белића, *Београдски епил.* Наш језик II (1934, стр. 193—200). А језику Вука Караџића нико, бар досад, није спорио херцеговачку основу. Нико наравно не спори, нити може спорити, херцеговачку основу ни књижевном језику загревачког књижевног и опште-културног центра. Али зато управо што је основа иста, без обзира на разлике у данашњој вредности једног некадашњег гласа, и без обзира на извесне стилске, а по који пут и лексичке разлике, Хрвати и Срби имају заједнички књижевни језик, у којег је граматички систем, у томе се сви слажемо, онај што га је на основу народних говора херцеговачког типа израдио управо Вук Караџић, И тај је систем остао исти у Срба и Хрвата, па зато ми и кажемо да разлике о којима смо говорили, и које добро треба познавати, нарочито језичким стручњацима, немају карактер језичких варијаната. Још мање се може говорити о две или више норми једнога језика с потпуно истим граматичким системом. И зато што тај језик није језик само Срба, или само Хрвата, ми га не можемо звати ни само хрватским ни само српским језиком, не бар ми који се бавимо њим, и не првенствено у студијама, расправама и чланцима о томе језику, и у својим учењима о њему.

М. Сивановић